

Hans-Jørgen Schanz

Intellektuel historie som genre og disciplin

Historisk om historiebegrebet

I den vestlige tradition betød historie oprindelig beretning om fortidige begivenheder, der var værd at erindre - og som derfor skulle fravristes glemselen (som Herodot skriver i begyndelsen af det store opus *Historien*). Det er et princip al græsk og romersk historieskrivning er præget af. Hos romerne ser man endog en opskrivning af den status, som historieskrivningen tillægges. Således kalder Cicero historiografien for "magister vitae" (livets lærermester). At romerne tillagde historieskrivningen større betydning end grækerne har sikkert fodfæste i det forhold, at treenigheden af religion, autoritet og tradition hos dem havde en helt anden status end tilfældet var hos grækerne: For romerne besad tradition nærmest *per se* autoritet, hvilket ingenlunde var tilfældet i det græske - her var tradition i sig selv aldrig noget helligt (i den intellektuelle verden).

Via kristendommens indflydelse på kulturlivet i det sene romerrige og i middelalderen opstod et nyt skud på historietænkningens stamme, nemlig en sakral historiefilosofi (hos Augustin og andre) og en sakraliseret skandering af den profane historieskrivning, der i ambitiøsitet fik et højdepunkt i 1681 med biskop Bossuets *Discours sur l'histoire universelle*.

I 1700tallet indfinder der sig imidlertid to markante nyskabelser i historieforståelsen. Således blev forsynet fjernet. Som Georg Brandes skriver om Voltaire: "den umådelige reform, Voltaire foretog med hensyn til historieskrivningen, som denne havde eksisteret i det sidste 1500 år, var den, at han i historiens store skuespil strøg forsynets rolle" (*Francois de Voltaire*, bd. 3, pg. 26, København 1968). Samtidig blev historiebegrebet generaliseret sådan, at alt (endnu dog i et vist omfang undtaget naturen) i menneskets verden principielt blev tillagt en historisk dimension, der var vigtig for fænomenet, ja ikke sjældent selve fænomenets essens. Her dukkede historiebegrebet nu også op i forhold til fænomener, der ikke havde begivenhedskaraktter, men angik menneskelig aktivitet og elementer af

sjælens udtryksformer (f.eks. angående ulighed, moral og vaner). Udvidelse af historiebegrebet fortsatte i 1800tallet, da evolutionismen også udstyrede den hele natur med historie. Og nu blev det tillige almindeligt at tillægge fænomener med udpræget tingkarakter (eks.: dampmaskinen, ploven og uret) historie. Også en række højkulturelle fænomener så som kunsten, litteraturen, filosofien, religionen, videnskaberne og juraen fik nu tilknyttet en akademisk institutionaliseret historieskrivning, hvilket bl.a. hang sammen med, at den almene historiografi selv blev akademiseret.

I vor tid, der på dette punkt er en direkte arvtager af oplysnings-tænkningen, er det nærmest utænkeligt, at noget ikke har historie, eller at et fænomens historie eventuelt slet ikke er vigtig for fænomenet. Fra og med oplysningstænkningen blev alle fænomeners historie en kulturel selvfølgelighed. I 1700tallets sidste halvdel kan der tales om en historisk passion, der i 1800tallet afløses af en trang til akademisering af historien. 1700tallets passion fik en revival i de store masseideologier i 1900tallets første halvdel - nazismen, kommunismen.

Idehistorie som polemisk pointeret

Henimod slutningen af 1800tallet og ind i 1900tallet opstår en særlig historisk retning eller tankeform, som man overordnet kan kalde idéhistorie. Den findes i flere nationale versioner: *history of ideas*, *intellectual history*, *Ideengeschichte*, *Geistesgeschichte*, *histoire de la pensée*, *Theoriesgeschichte*, *Kulturgeschichte* osv. Mellem disse variationer er der i wittgensteinsk forstand familielighed, men der er også tre gennemgående træk, som de alle deler.

Således opstår de i nogen grad som oppositionsbestemmelser, idet de vil forsøge at reparere, erstatte, omstrukturere, udvide og komplettere genrer og discipliner, som af den ene eller den anden grund forekommer for fastlåste og som regel for indsnævrede. Oppositionsbestemmelsen skal ses på baggrund af den akademiske institutionalisering og specialisering af de særegne historier, som på det tidspunkt, hvor oppositionerne blev udtrykt, for længst havde fundet sted i 1800tallet. I ikke ringe grad er deres hoveddafsæt og delvise antipode filosofihistorie og historiografi som disse blev bedrevet på et givet tidspunkt ved en given akademisk institution og i sammenhæng med en national eller international tradition i 1800tallet. Som nævnt blev filosofihistorie og historiografi akademiseret og professionaliseret i det nittende århundrede. De to fænomener er stort set samtidige og har tillige begge deres geografiske centrum i Tyskland, hvad der måske kan tilskrives de tyske universiteters daværende moderne struktur.

Filosofihistorie som akademisk genre grundlægges (eller får

paradigmatisk form) med personer som Eduard Zeller, Kuno Fischer, Friedrich Üeberweg og Wilhelm Windelband. På lignende vis satte historiografien gennem personer som Leopold v. Ranke, Johann Gustav Droysen, Friedrich Meinecke og Theodor Mommsen (historismen) akademiske standarder, som ikke kunne negligeres, men stort set kun efterlignes. Stort set, for der var markante undtagelser, f.eks. franskmænd Alexis de Tocqueville og schweizeren Jacob Burckhardt. Samtidig med den genremæssige paradigmatisk form blev skabt, blev filosofihistorie og almen historie bundet til faste akademiske discipliner.

Et andet fællestræk er, at de har et genstandsfelt, der altid er overgribende; der har aldrig ting-karakter. Deres genstandsfelt er ikke bare abstrakt ikke-tingligt, men udover at det giver mening at betragte "genstanden" i historisk forløb (altså diakront), har den altid karakter af noget overgribende og sammenfattende. Sammenhængende hermed har der altid ligget et ambitiøst Anspruch i disse tilgange i form af en forventning om og tillid til muligheden af at afdække kulturelt afgørende idédannelse og selvforståelsesformer i menneskehedens historie. Måske har Hegels dictum om, at filosofi skal være sin tid fattet i tanker ikke direkte været rettesnor, men meget ofte har indstillingen været præget af en lignende opfattelse.

Men der er også et tredje træk, som kan genfindes mere eller mindre eksplicit udmøntet, nemlig at de er påvirket af den strid, der opstod i slutningen af 1800-tallet omkring nomotetiske contra ideografiske videnskaber (Heinrich Rickert, Wilhelm Dilthey). En naturvidenskabelig erkendelsesform - som ellers i samtiden havde en påtrængende succes - afvises som egnet i forhold til disse former for viden - og det hvadenten trykket blev lagt på den filosofiske eller den historiografiske dimension. Også her kan Hegel formodes at have spillet en stor direkte eller indirekte rolle, idet han var den første i oplysningstraditionen (som han stadig tilhører), der radikalt brød med ideen om, at filosofisk erkendelse har at rette sig efter et naturvidenskabeligt erkendelsesideal.

Selv om der generelt er tale om kritik af filosofihistorisk og historiografisk akademisering, hvor disse oppositioner opstår, er det vigtigt at understrege, at det ikke er akademiseringen som sådan, men derimod den faktisk stedfundne form for akademisering, der indirekte eller direkte polemiseres imod. Fra det nittende århundrede gav det ikke længere nogen mening at insistere på ikke akademisk historisk viden, som en viden, der stod over - eller bare ved siden af - den akademiske. Historiografi var blevet disciplineret og akademiseret, hvad der, som Hayden White gør rede for (*Metahistory* og *The Content of the Form*), bl.a. betød, at det groteske (sublime) og det overnaturlige systematisk blev elimineret. Hvilket han i øvrigt

fejlagtigt henfører til en effekt af Kant og efterfølgere. Der er imidlertid grund til at skubbe effekten længere tilbage, nemlig til Hume, der både som historikograf viste et eksempel og som filosof gjorde op med mirakler og overnaturlige forklaringer.

Selvfølgelig var man klar over, at der fandtes historisk viden og overlevering, som ikke var akademiseret og måske ikke akademiserbar, men den blev aldrig efter romantikken - i de akademiske kontroverser - ophøjet til ideal.

Fodfæstet i traditionen

Udover den pointerede og oppositionelle brug - der som nævnt begynder at opstå i sidste halvdel af 1800tallet - af benævnelserne idehistorie og intellektuel historie etc. som disciplin eller genreprogrammer vil det ofte inden for disse peges på værker fra fortiden, som er af idéhistorisk eller intellektuel historisk art, eller værker som rummer dele af disse som aspekter. Det sker næppe for at markere en tilbagevenden til en videnskabsmæssig idealtilstand, men snarere for at markere, at synsvinkler er blevet glemt og klemt i de akademiske vidensinstitutionaliseringer, og vel også for at minde om, at de nu fremførte synspunkter ikke er frit opfundne fantasiprodukter uden fodfæste i traditionens åndelige selvrefleksion.

Under alle omstændigheder var det ikke vanskeligt at demonstrere, at den vestlige tradition tilbage fra dens historikografiske skabere Herodot og Thukydid, og lidt senere dens filosofiske fyrtårne Platon og Aristoteles, rummer værker med idéhistoriske synspunkter. I deres værker findes klart identificerbare idéhistoriske træk, som når Herodot beskriver persernes selvforståelse og form for religiøsitet, og når Thukydid beskriver atheniensernes karakter og selvforståelse i kontrast til spartanernes i form af overordnede, nærmest verdensanskuelsesmæssige ideer. Vi finder også idéhistoriske elementer hos Platon og Aristoteles. F.eks. i Aristoteles' skitse til en filosofihistorie i *Metafysikken* og hans redegørelse for forskellige konstitutioner i Hellas i *Politiken* og hans analyser af hedonismens udvikling og standpunkter i *Den nichomakaiske Etik*.

Med andre ord: Det har ikke været vanskeligt at pege på, at idehistoriske synsmåder har udgjort kraftige stemmer i hele den vesterlandske traditions vidensreservoirs kor. Synsmåder, der har været selvfølgelige og uproblematiske, men som via vidensinstitutionaliseringen og -akademiseringen blev klemt eller ekskluderet midt i 1800tallets akademiserende bølge. Sagt på en anden måde blev der peget på, at den idehistoriske genre har været en permanent passager om bord i vestens

kulturelle sejlads. Med andre ord: mens disciplinerne idéhistorie, intellektuel historie etc. er unge er genren "idéhistorie" ur gammel.

Intuitivt og programmatisk

Intuitivt kan spørgsmålene, "hvad er idehistorie?" - eller "hvad er intellektuel historie?" formentlig besvares med noget i retning af, at de er arter af forsøg på sprogligt at gengive, hvad det var for ideer og tanker, mennesker i fortiden støttede sig til, når de i en eller anden forstand skulle retfærdiggøre, begrunde eller bare forstå handlinger, som angik det offentlige såvel som det private. Mennesker er aldrig blot i verden, men lever deres liv i forhold til verden, forhold som til nogen grad er bevidst og medbestemt af ideer, tanker og forestillinger (udtrykt i sproglig form) om det at være i verden. Når man forsøger at rekonstruere disse, bliver resultatet somme tider af idéhistorisk eller intellektuel historisk art.

Ser vi på de pointerede og programmatisk artikuleringer af idéhistorie, intellektuel historie etc. som genrebestemmelser eller disciplinrundlæggelser kan man selvfølgelig i hvert tilfælde rekonstruere, hvad protagonisterne har ytret om vidensforskens egenart genstandsmæssigt, metodisk etc. siden Rickert og Dilthey, ja måske siden Herder og Hegel. Her vil de faktisk-bestemte oppositioner ofte være afgørende. Altså om det f.eks. er en bestemt art filosofihistorie, politisk historie, almen historiografi eller bare et bestemt, men institutionaliseret vidensideal, som der sættes af imod. Jeg tror ikke, at man nogensinde ville komme frem til et særligt pragmatisk substrat, som ville give den store mening og brugbarhed hinsides programmerklæringernes oppositionsmarkeringer. Og ikke sjældent ville man opdage, at der er forskel på, hvad en programmerklæring ytrer, og så måden hvorpå idéhistorie, intellektuel historie etc. faktisk praktiseres. Spørgsmålet om, hvad idéhistorie, intellektuel historie etc. er (når der er tale om pointerede størrelser), er nærmest et futilt spørgsmål. Mere kød kommer der på, når vi spørger: Hvordan er idehistorie, intellektuel historie etc. faktisk blevet praktiseret? Nu er det ikke kun luftige, oppositionelle programmerklæring, som er leverandør af viden, men her må der lægges vægt på faktiske former for udmøntning, som har fundet sted. Og her vil man tillige hurtigt opdage, at idehistorie og intellektuel historie absolut ikke kun er skrevet af folk, der har støttet sig til et pointeret program vedrørende idéhistorie eller intellektuel historie etc. Yderligere: Man vil i mange tilfælde, hvor der intuitivt kan opnås enighed om, at man har at gøre med et værk, som med nogen ret kan kaldes idéhistorisk, komme i store vanskeligheder, dersom man skulle uddrage eller destillere et idéhistorisk eller intellektuel historisk program f.eks. rummende en særegen

metodologi. Det gælder f.eks. så forskellige værker som Hegels *Phänomenologie des Geistes*, Nietzsches *Genealogie der Moral*, Spenglers *Untergang des Abendlandes*, Hayeks *The Counterrevolution of Science*, Horkheimers og Adornos *Dialektik der Aufklärung*, Foucaults *Les Mots et les Choses* og Arendts *The Human Condition*.

På samme måde, som historiografien (i almindelighed) har en historie, har idehistorie, intellectual history etc. en eller mange historier. Formodentlig kunne det være interessant at rekonstruere nogle af disse.

Disciplin og genre

En vigtig distinktion, når vi taler om idéhistorie og intellektuel historie er distinktionen mellem disciplin og genre.

En disciplin er knyttet til en institution, hvor der er et afgrænset fagidentificeret felt, fungerende faglige standarder samt en struktureret optræningsafdeling (undervisning) med indbyggede kontrolmekanismer (eksamen) til sikring af den akademiske standard. En disciplin kan foreligge ved en institution, der rummer mange discipliner (skole), men for hver enkelt disciplin vil der som regel være tale om, at den indgår i et hierarki, hvor et universitetsinstitut (eller lignende) udgør toppen. Og i denne top vil der foruden optræning være knyttet forskningsaktivitet (fornyelse). En disciplin er således funktionsopdelt, den er fast struktureret, og den har en vis permanens (er knyttet til en institution). Den har en dobbeltopgave i at optræne nye til bemestring af disciplinens faglige standard samt at udvikle og forny (forskning) den faglige viden. En disciplin har sin identitet i kraft af de institutionelt bundne opgaver, den skal varetage. Enkelt personer kan selvfølgelig sætte deres præg på en disciplin, men som disciplin står og falder den ikke hermed. Som man siger i præsteverdenen: kirken er større end præsten.

En genre kan være knyttet til en institution, men behøver ikke at være det. Der vil også til en genre knytte sig standarder, men de vil ofte være mindre institutionelle og ikke besidde samme kontrolforanstaltninger. En genre er bestemt af de værker, der menes at udgøre den. Den eventuelt tilkoblede institution eller eventuelle disciplin spiller ingen afgørende rolle for genrens identitet som sådan. En genre er qua dette, at den udgøres af værker i høj grad personbundet og -bestemt.

Idéhistorie er en disciplin i nogle lande og en genre, der har været dyrket nærmest overalt i vesten. Intellektuel historie er mig bekendt primært en genrebetegnelse, der i det store og hele er synonymt med genren idéhistorie.

Idéhistorie - *History of Ideas* - opstår som disciplin i 30'erne i USA; som genre er den som nævnt langt ældre. Udtrykket intellektuel historie er nyere. Det trækker på den urgamle idéhistoriegenre, men udtrykker en afstandtagen til den måde, hvorpå *History of Ideas* som disciplin blev praktiseret i USA. Som tidligere vist kan den idéhistoriske genres synsmåder findes fra den vestlige traditions begyndelse. Men der sker dog et iøjnefaldende skifte i hyppigheden og udbredelsen af sådanne synsmåder på det tidspunkt i den vestlige tradition, hvor alt som noget mere eller mindre selvfølgelig kulturelt udstyres med profan historicitet som identitetsbærer. Verden blev historisk og menneskene begyndte nu at antage, at det, som er vigtigt for menneskelivet, er historisk. Det skete først i det attende århundrede. Skiftet i synsmåde er tidsmæssigt sammenfaldende med fremkomsten af et måske ikke helt nyt lag i samfundet, men i hvert fald et lag, som siden antikken og renaissanceen aldrig havde været særlig synligt eller afgørende kulturelt, nemlig fremkomsten af intellektuelle (videnskabsfolk og "ideologer") der ikke var funktionsknyttet til kirken.

Et interessant træk ved fremkomsten af idéhistorie som disciplin er, at den ikke opstår som effekt af fremkomsten af en ny viden i form af selvstændiggørelsen af et vidensområde, der frigør sig fra indordningen under et andet område - som det typisk har været tilfældet med en række videnskaber inden for naturvidenskaberne. Men ikke kun her, for også i samfundsvidenskaberne og sundhedsvidenskaberne, ja endog inden for humaniora har det typiske været, at når en ny disciplin opstod, da var det for at varetage en ny viden, der var dukket frem. Disciplinen idéhistorie opstår derimod dels som opposition imod videnskabsmæssig indskrænkning (og altså ikke udvidelse) og dels under intuitiv eller direkte appel til den nærmest transhistoriske genre idéhistorie. Der er således tale om en ny disciplin, der i og for sig ikke refererer til et nyt vidensfelt.

Disciplinen idéhistorie

Idéhistorie har siden amerikaneren Arthur O. Lovejoy (1873-1947) været en disciplin i en række lande, ikke mindst de skandinaviske. Den opstod som en reaktion på en videnskabsorienteret filosofiopfattelse, som institutionelt, dvs. som disciplin, havde fået magtmonopol. Som disciplin var den inspireret af idéhistorie som genre og den havde opposition til en historiografi, der var bundet til den klassiske historiografis fokus på den politisk-diplomatisk historie. Men der var også afstandtagen til en historiografi - formidlet over sociologien (Saint Simon, Comte, Durkheim) - der var bestemt af anonyme massestørrelser, det være sig masserne som historisk agens eller

forstyrrelsesfaktor, mentaliteter og strukturer. Disciplinen *History of Ideas* blev oprettet ved Johns Hopkins University. Tillige grundlagde Lovejoy i 1940 tidsskriftet *Journal of the History of Ideas*, hvor man finder programartiklen "Reflections on the History of Ideas".

Idéhistorie var i den henseende en ny disciplin at den forudsatte fænomener i moderniteten så som: 1) den akademiske disciplinering af filosofihistorien (som sætter sig igennem via Hegel og i opposition til ham) i løbet af det 19. århundrede. 2) Den akademiske disciplinering af historiografien (Ranke et. al.), som opstår i første halvdel af det nittende århundrede, og som siden er blevet fastholdt. Helt overordnet set deles den akademiske historiografi i to strømninger ved indgangen til det tyvende århundrede: en individualorienteret og en kollektivorienteret. Lovejoy tog parti for den individualorienterede tendens i den måde som han indarbejdede historiografien på i idéhistorien

Med til baggrunden for idéhistorie som disciplin hører også stridighederne i slutningen af det nittende århundrede omkring naturvidenskab kontra kulturvidenskab (*Geistesgeschichte*).

Men var det Lovejoy, der første gang programmatisk institutionaliserede idéhistorie som disciplin, så er det næppe rigtigt at tilskrive hans ideer hverken imperativisk eller regulativ status. Den faktisk plurale form, som idéhistorie som disciplin alene i Skandinavien udviser, demonstrerer, at sådan noget ikke har været tilfældet. I det Skandinaviske er der en kolossal spændvidde i, hvad disciplinen idéhistorie går ud på. Der er tale om spændinger mellem to forskellige akser: national-international og historiografi-filosofi. Altså: Er idéhistorie primært historiografisk eller filosofisk - og er den primært national eller international. Spændvidden udvirker, at de forskellige idéhistoriske institutter placerer sig forskelligt i forhold til de lokale historiske og filosofiske institutter. Nogle er tæt i familie med de historiske, andre med de filosofiske institutter. Hertil kommer så store forskelle i, hvad vi kunne kalde sekundære familiebånd til fagområder som litteraturvidenskab, religionsvidenskab, naturvidenskab, retsvidenskab og så videre.

Ser vi på idéhistorie som reaktionsform primært rettet imod filosofihistorie er det vigtigt at holde sig for øje, at filosofihistorie først efter Hegel bliver en nogenlunde fast disciplin, hvilket i øvrigt er samtidigt og samspilende med, at en række andre "delfilosofier", så som "den politiske tænknings historie" finder en nærmest kanonisk form, som i mere end 150 år - til trods for alle mulige kritikker - har udvist stabilitet.

Som nævnt opnåede filosofihistorieskrivningen i det nittende århundrede en art modning med ret stor konsensus, men ved indgangen til det tyvende århundrede skete der et brud mellem traditionel 1800-tals-filosofihistorie (der stadig er absolut dominerende for genren filosofihistorie

i hvert fald på kontinentet) og så filosofihistorie baseret på, hvad der senere skulle blive kaldt analytisk filosofi. Bertrand Russells Leibnizbog fra omkring århundredeskiftet var startskuddet. Lidt senere kom Geord Edward Moore's *Lectures at Morley College*, London, og vinteren 1910-11 *Some Main Problems of Philosophy*, og Bertrand Russells *The Problems of Philosophy* (1911).

Den afgørende forskel ligger i, at den traditionelle 1800- tals filosofihistorie opererer med en stærk kronologi og et historisk kontinuum med samt et bærende princip om ophavsmænd (filosoffer), med andre ord er den stærkt kanonorienteret, hvorimod Russelltraditionen typisk i stedet for at tale om filosofihistorie taler om filosofiske problemer, hvor aktuelle opfattelser og standarder udgør eneste selektionsprincip. Og hvor tidligere positioner, der tages op, altid ses som anticipationer af, hvad der aktuelt findes relevant. Når og hvor filosofien ser ud til at bestå af filosofiske problemer har det haft sammenhæng med, at filosofi er blevet opfattet som en problemopløsende aktivitet (en bevidst og erklæret eller mere indirekte terapifunktion).

Idéhistorie har i ikke ringe grad været en opposition imod filosofihistorie bedrevet ud fra analytisk filosofi eller videnskabsorienteret filosofi. I det hele taget er der grund til at pege på, at idéhistorie som disciplin nærmest altid er opstået, hvor analytisk filosofi (eller forløberen positivistisk filosofi) har stået stærkt institutionelt. Det er derfor, at vi ser idéhistoriske discipliner i USA og Skandinavien (forunderligt nok ikke i England), men ikke i Frankrig og Tyskland, hvor den filosofiske tradition til for nyligt helt har været domineret af indstillinger, der i hvert fald ikke nærmest *a priori* afgrænsede sig overfor det historiske, sådan som analytisk filosofi nærmest *per se* gør det. Det var jo ikke bare den analytisk inspirerede filosofihistorie med dens "filosofiske problemer", der blev opponeret imod, men snarere hele den analytiske filosofis tematikbortskærende og "samtidiggørende" indstilling, som udæskede en modstand, og ikke mindst dersom den var ved at blive paradigmatisk for enhver åndsmæssig indstilling.

Problemer med historieideen i det tyvende århundrede

Om idehistorie eller intellektuel historie har hovedvægten på det filosofiske eller det historiografiske lader sig ikke afgøre *in abstracto*, men er afhængig af, hvor disciplinerne eller genrene dyrkes. Hvad der derimod står fast, er at både den historiografiske og den filosofiske dimension altid vil være nærværende. Det giver en række problemer. Der er selvfølgelig de helt principielle problemer med at integrere to så forskellige åndsformer som filosofi og historie. Ingen kan længere uden forbehold overtage Hegels

opfattelse af, at historien helt igennem er filosofisk og filosofien historisk. Men få vil som en Willard Van Orman Quine i dag afvise, at de to åndsformer på mange måder griber ind i hinanden. De går ikke på hegeliansk maner op i hinanden, men de udelukker ejheller på Quines facon hinanden. Meget mere kunne siges om det principielle, men det lader jeg ligge her.

Jeg vil pege på et andet dobbeltsæt af problemer, som idéhistorie og intellectual history arver fra den nærmeste samtids overvejelser i filosofi og historie. Et centralt træk ved begge har været, at de i stort omfang har mistet deres selvfølgeligelige selvtilid og endog eksistensberettigelse.

Et grundtræk ved den store (ikke videnskabsorienterede) filosofi i det tyvende århundrede har været et hidtil uset ubehag ved filosofi (et svagt ekko heraf finder man stadig i Rortys ironi). Ikke bare var filosofisk tænkning ikke længere uproblematisk selvfølgelig, snarere var det sådan, at filosofisk tænkning selv var kommet så kraftigt ind i lyskeglen for mistankens hermeneutik, at filosofi vagte afsky. To af de store eksponenter for filosofien i det tyvende århundrede - Martin Heidegger og Ludwig Wittgenstein - har begge som centrale elementer i deres tænkning dette ubehag ved filosofi. For Heidegger gjaldt det om at tænke, ikke om at filosofere. Og for Wittgenstein gjaldt, at der skulle tænkes mere forrykt end filosofferne for at løse (det vil sige opløse) deres problemer.

For idéhistorie som en disciplin, der beror på en filosofisk søjle, er det næppe uden betydning, at den store samtidsfilosofi begynder at anfægte selve den filosofiske tænkning. Hvad det imidlertid betyder i praksis, vil ikke yderligere blive tematiseret her.

For historiografien har der vel ikke gjort sig samme selvnegatoriske dramatik gældende. Men hvor filosofien i et billede imploderer, kan man sige at historiografien eksploderer. I begge tilfælde er uoverskuelighed og selvfølgeligelighedstabs konsekvensen.

Som nævnt er historiebegrebet i historiografien nærmest eksploderet i det tyvende århundrede. Ikke bare er historismens klassiske paradigme for længst anfægtet, men lige så vigtigt: Der synes ikke at være nogen fællesnævner i opgørene med historismen. Utallige er stridighedernes fronter: er historiografi primært narrativ eller non-narrativ? Er den individual- eller kollektivorienteret? Er den stukturhistorie, mentalitetshistorie, massehistorie eller er den individual-biografisk og begivenhedsorienteret? Skal historiografien forsøge at være så tæt på dagligsproget som muligt, eller skal historiografien udvikle sit eget (sine egne) videnskabelige vokabular(er)? Har historiografi behov for en historieteori, en metahistorie eller en historiefilosofi - eller ingen af delene? Osv.

Hinsides historiografiens eksploderende komplekse tematik og filosofiens implosion er der en anden problematik, som trænger ind i idéhistorie

og intellektuel historie. En problematik i øvrigt, hvor historie og filosofi gled over i hinanden. Det drejer sig om det forhold, at spekulativ historiefilosofi (der vil sige noget om virkeligheden, dens udvikling og fremtid) via filosofisk refleksion i det tyvende århundrede - efter 2. verdenskrig især - kom under så stærk en kritik, at den nærmest må anses for at være en helt og aldeles uddøende tankeform. (Store eksponenter for dette opgør er på hver deres vis Karl Popper og Hannah Arendt). Eller i det mindste en tankeform, som ingen filosofi, der tager sig selv alvorlig, længere vil kunne tilslutte sig uden endog meget store modifikationer. Ikke bare har spekulativ historiefilosofi lidt en intellektuel bankerot i kraft af at have udgjort en nøgleposition i det store, politisk effektfulde og katastrofale masseideologier som nazismen, fascismen og stalin-maoismen, tillige er spekulativ historiefilosofi filosofisk-metodologisk og erkendelseskritisk afsløret som uforsvarlig orakel- og shamanfilosofi. Så vidt så godt. Men der er et problem her. Et problem, der kan formuleres således: Rammes den idéhistoriske ambition af fallitten for spekulativ historiefilosofi? Svarer man med et rungende nej, tror jeg man bliver nødt til at trække en dristighed ud af såvel idéhistorie som intellektuel historie, som de dårligt har eksistensberettigelse uden. Svarer man bekræftende har man måske en mulighed for at peje uden om den spekulative historiefilosofis farer uden at havne i dens totale negations ligegyldigheder.

Et besynderligt faktum er det jo, at hovedparten af de idéhistoriske værker som virkelig har markeret genren i det tyvende århundrede måske har været bevidste om farene ved spekulativ historiefilosofi, men som ikke desto mindre faktisk - ofte gevaldigt indpakket - trækker på en sådan hammel. Ganske vist kan man ikke sige, at Oswald Spenglers *Untergang des Abendlandes* er anfægtet af problemstillingen, men efterfølgende værker i denne idéhistoriske dommedagsgenre - så som *Dialektik der Aufklärung*, *Die Zerstörung der Vernunft*, *The Road to Serfdom*, *The Open Society and its Enemies*, *Les aventures de la dialectique*, *The Human Condition* og for at tage et af de sidste skud på stammen: *The Closing of the American Mind* - har altid været det. Ja, ikke bare har der været en bevidsthed om sagen, til tider har det endog været hovedanliggendet, som det er tilfældet i Poppers bog *The Open Society and Its Enemies* - der på en og samme gang er et frontalopgør med spekulativ historiefilosofi og så en meget dristig anvendelse af spekulative historiefilosofiske synsvinkler - på fortiden og vel at bemærke med advarsler til samtiden for fremtiden.

Det er lige ved, at man kan omformulere et kantiansk spørgsmål ved at spørge: Hvorfor er idéhistorie umulig, når den er virkelig.

Litteratur

- H. Arendt: *The Human Condition*, 1958.
- Aristoteles: *Politik*, tysk oversættelse, Leck/Schleswig 1965.
- Aristoteles: *Metaphysik*, tysk oversættelse, Leck/Schleswig 1966.
- Aristoteles: *Nicomachean Ethics*, engelsk-græksproget udg.Loeb classical Lib., Cambridge 1934.
- A. Bloom: *The Closing of the American Mind*, 1987, USA.
- J.B. Bossuet: *Discours sur l'histoire universelle*, 1681.
- G. Brandes: *Francois de Voltaire*, 3 bind, København 1967, optrykt efter udgaven 1916-1917.
- M. Foucault: *Les Mots et les choses*, 1966.
- F.A.v Hayek: *The Counterrevolution of Science - Studies in the Abuse of Reason*, 1952.
- F.A.v Hayek: *The Road to Serfdom*, 1944.
- G.W.F Hegel: *Phänomenologie des Geistes*, 1807.
- Herodot: *Historien*, tysk oversættelse, 5 bind , München 1961.
- M. Horkheimer og Th.W. Adorno: *Dialektik der Aufklärung*, 1947.
- A.O. Lovejoy: "Reflections on the History of Ideas", i *Journal of the History of Ideas*, 1:3-23, 1940.
- G. Lukacs: *Die Zerstörung der Vernunft*. 1954.
- M. Merleau-Ponty: *Les aventures de la dialectique*, 1955.
- G.E. Moore: *Lectures at Morley College*, London, 1908.
- G.E. Moore: *Some Main Problems of Philosophy*, 1910-1911.
- F. Nietzsche: *Zur Genealogie der Moral. Eine Streitschrift*, 1887.
- K. Popper: *The Open Society and its Enemies*, 1945.
- B. Russell: *The problems of Philosophy*, 1911.
- O. Spengler: *Der Untergang des Abendlandes*, 1923.
- H. White: *Metahistory - The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*, Johns Hopkins University Press 1973.
- H. White: *The Content of the Form*, Baltimore 1987.